

Смисълът на „смисъл“ според Хилари Пътнам

Христо Вълчев

Може би най-значителният труд на Хилари Пътнам е статията *Смисълът на „смисъл“* от 1975 г. В тази статия той защитава позицията, че “смислите не са в главата”, т.е. че смисълът на думите не се определя от някакво психологическо състояние (която по-късно става известна като „екстернализъм относно смисъла“), използвайки в хода на аргументацията прословутия мисловен експеримент със Земята-близък. Целта ми в настоящия текст е да представя съдържанието на въпросната статия в синтезиран и систематизиран вид. Постарал съм се да се придържам максимално към оригиналния текст и затова съм запазил различните неясни моменти, които той съдържа.

Според Пътнам традиционните теории за смисъла споделят следните две предпоставки:

- 1) *Психологическо състояние определя смисъла на даден термин.*
- 2) *Смисълът на даден термин определя неговата екстензия.*

Психологическото състояние, за което става въпрос в 1) представлява асоцииране на въпросния термин с правилното понятие. В зависимост от теорията може да става въпрос за асоциация между термина и някакъв образ, между термина и някаква абстрактна идея, между термина и някакви необходими и достатъчни условия за неговото приложение и т.н. Така 1) може да бъде изразено още по следния начин: да знаеш смисъла на даден термин означава да си асоциирал термина с правилното понятие.

От тези две предпоставки може да бъде изведено следното твърдение:

- 3) *Психологическо състояние определя екстензията на даден термин.*

Според Пътнам обаче за голяма част от термините това твърдение не е вярно. Той илюстрира това с различни примери. Тук прилагам няколко от тях.

Пример 1. Нека си представим, че някой човек не може да различава бук от бряст. За този човек на термините „бук“ и „бряст“ би отговаряло едно и също психологическо състояние. Все пак той би казал, че съществува разлика между буквите и брястовете и в такъв смисъл за него двата термина биха имали различни екстензии. Така при еднакви психически състояния имаме различни екстензии. Следователно в случая не е вярно, че психологическо състояние определя екстензията.

Пример 2. Нека си представим планета, наречена Земя-близък, на която всичко е същото като на Земята с изключение на това, че микроструктурата на водата не е H₂O, а XYZ. Преди да бъде открита микроструктурата на водата, жителите на Земята и жителите на Земята-близък са имали едно и също психологическо състояние при отношението си към водата. Въпреки това обаче терминът „вода“ при едните е имал различна екстензия от термина „вода“ при другите. Така отново при еднакви психологически състояния имаме различни екстензии и следователно отново не е вярно, че психологическо състояние определя екстензията.

Такива примери могат да се конструират при всички термини, които обозначават неща, които, подобно на водата, имат „скрита структура“, както и при всички термини, чиято екстензия е такава, че само специалистите в дадена област могат да различават нещата, които са част от нея, както е при „бук“ и „бряст“.

Ако 3) не е вярно, то поне една от предпоставките, от които то беше изведено, също не е вярна. Това означава, че традиционните теории за смисъла не са верни. На тяхно място Пътнам издига следната теория.

Според него 2) е вярно за повечето термини (всички с изключение на индексикалии като „тук“ и „сега“), но 1) трябва да бъде ревизирано. Като причина за това той изтъква възможността за формулиране на примери като следния.

Пример 3. Нека си представим, че на Земята-близък наричат „бряст“ това, което ние наричаме „бук“ и „бук“ – това, което ние наричаме „бряст“. Нека си представим също така, че аз и двойникът ми от Земята-близък не можем да различаваме бук от бряст. В такъв случай психологическото ни състояние би било еднакво, но все пак двете думи биха имали различен смисъл. А ако при еднакви психологически състояния са налице различни смисли, това означава, че психологическото състояние не определя смисъла.

Според Пътнам твърдението на традиционните теории, че да знаеш смисъла на даден термин означава да си асоциирал термина с правилното понятие, трябва да бъде заместено от следното твърдение.

Някой е научил даден термин тогава и само тогава, когато може да се разбира с другите, използвайки този термин, и за него екстензията на термина е такава, каквато е и за другите.

Основно за теорията на Пътнам е още и твърдението:

Да се обясни смисъла на даден термин означава да се даде нормалната форма на описанието на термина. Тази нормална форма включва описание на синтактични маркери, на дадени стереотипни характеристики и на екстензията.

Една примерна форма на описание на термина „вода“ би изглеждала по следния начин.

синтактични маркери	семантични маркери	стереотип	екстензия
масово съществително, конкретно	естествен вид, течност	без цвят, прозрачно, без вкус, утолява жаждата и т.н.	H ₂ O (със или без примеси)

Към стереотипа на даден термин спадат онези характеристики, за които бихме казали, че е задължително да се посочат, когато терминът бива обясняван. Това не означава, че дадено нещо трябва да има тези характеристики, за да попада под въпросния термин. Така например част от стереотипа на „тигър“ би било наличието на райета. Това обаче не означава, че за да е нещо тигър, то задължително трябва да има райета – например, тигрите албиноси нямат райета. Семантичните маркери са част от стереотипа, но за разлика от останалите характеристики от стереотипа, те са такива характеристики, които ние не сме склонни да преразглеждаме. Такава характеристика на тигъра би било

например това, че е животно – ние сме склонни да приемем, че може да има тигър без райета, но не бихме приели толкова лесно възможността да има тигър, който не е животно.

С тезата на Пътнам за смисъла на термините са тясно свързани две други тези – за *семантичното разделение на труда* и за *индексикалния компонент на термините*. Според първата от тях всяка лингвистична общност разполага с някои термини, чиито критерии за приложимост са известни само на едно подмножество от говорителите, а употребата на такъв термин от страна на останалите говорители зависи от структурирано взаимодействие между тях и говорителите от въпросното подмножество. Такива са например „бук“ и „бряст“ от *Пример 1*.

Според втората теза една голяма част от термините притежават индексикален компонент, състоящ се в това, че това дали дадено нещо принадлежи към екстензията на даден термин не се определя от това дали съответното нещо притежава определени характеристики, съдържащи се в понятието за него, а от това дали е същото като нещо, определено чрез остензивна дефиниция. Така например под термина „вода“ не попадат нещата, притежаващи характеристиките „течност“, „без цвят“, „без вкус“ и т.н., а това, което изпълва нашите реки и морета и всичко друго, което е същото като него. Така въпреки че е без цвят, без вкус и т.н., течността, която изпълва реките и моретата на Земята-близък от *Пример 2*, не е вода, тъй като не е същата течност като тази, която изпълва нашите реки и морета.

На практика тезата на Пътнам за индексикалността съвпада с тезата на Крипке за твърдите обозначители. Крипке обаче отнася тази теза само до собствените имена, а Пътнам я разширява до естествените видове, артефактите и други. Нека за яснота да разгледаме още два примера.

Пример 4. Възможно е да се окаже, че моливите са всъщност организми, които се хранят, размножават и т.н. Тогава бихме се отказали от твърдението, че моливът е средство за писане. Моливът по принцип не е средство за писане, а нещото, което нося в раницата си, държа на бюрото си и т.н., както и всяко друго нещо, което е същото като него.

Пример 5. Възможно е да се окаже, че педиатрите са всъщност шпиони, пратени от Марс. Тогава бихме се отказали от твърдението, че педиатрите са детски лекари. Те по принцип не са детски лекари, а нещата, които носят бели престилки, стоят в определени кабинети в болниците и т.н.